

Sarajevski atentat na nadvojvodu Franju Ferdinanda kao uvod u Prvi svjetski rat

Badnjević, Edvin

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:233760>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

EDVIN BADNJEVIĆ

SARAJEVSKI ATENTAT NA NADVOJVODU FRANJU
FERDINANDA KAO UVOD U PRVI SVJETSKI RAT

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

EDVIN BADNJEVIĆ

**SARAJEVSKI ATENTAT NA NADVOJVODU FRANJU
FERDINANDA KAO UVOD U PRVI SVJETSKI RAT**

Završni rad

JMBAG: 0810988390072, redovni student

Studijski smjer : preddiplomski studij povijesti

Kolegij : Uvod u suvremenu povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Iva Milovan Delić

Pula, rujan 2020.

SADRŽAJ

Uvod	4
1. Geopolitička slika Europe početkom 20.stoljeća.....	6
2. Aneksijska kriza i Balkanski ratovi	11
3. Crna Ruka i i Dragutin Dimitrijević Apis	18
4. Sarajevski Atentat na Franju Ferdinanda	21
5. Posljedice Sarajevskog Atentata	28
Zaključak.....	31
Sažetak.....	32
Abstract.....	33
Bibliografija	34

Uvod

Cilj ovog završnog rada je prikazati Sarajevski atentat u kontekstu Prvog svjetskog rata, kako je došlo do samog atentata, koji su akteri tog događaja, i što je sve prethodilo tome. Prikazat ću i uzročno-posljedične veze Sarajevskog atentata i pokušati objektivno predstaviti ovaj događaj iz perspektive uglavnom hrvatske historiografije, te srpske i bosanske i njihove interpretacije iznijeti s današnje vremenske distance na taj relevantni povijesni fenomen koji i danas fascinira i intrigira mnoge svjetske povjesničare a posebice one s Balkana jer je to dio naše balkanske prošlosti. Kronološki moramo spomenuti i takozvanu „bosansku krizu“ 1908.- 1909. godine. A prije toga još ćemo spomenuti i Aneksijsku krizu koja nam je važna za razumijevanje svih daljnjih procesa koji će se odvijati na Balkanskom poluotoku, poglavito u Bosni i Hercegovini koju zbog početka Prvog svjetskog rata nazivamo i „bure baruta“. Provodeći politiku širenja na Balkan, Austro-Ugarska je 7. X. 1908. proglasila aneksiju BiH – koju je okupirala još 1878. na osnovi odluke Berlinskoga kongresa – što je dovelo do aneksijske krize. Aneksija je izazvala oštre proteste osmanske vlade, protivljenje muslimana i pravoslavnih u BiH te veliko ogorčenje u Srbiji i Crnoj Gori, koje su imale pretenzije prema tom području, odbile priznati taj čin te su zahtijevale da se pitanje aneksije BiH iznese pred međunarodnu konferenciju. Jednako su postupile Velika Britanija, Francuska i najposlije Rusija, premda se ruski ministar vanjskih poslova Aleksander Petrović Izvoljski kolebao, unatoč jednodušnom javnom mišljenju protiv aneksije, s obzirom na dogovor o aneksiji postignut s austrougarskim ministrom vanjskih poslova Alois Lex von Aehrenthalom u Buhlavi u rujnu 1908. Povrh toga, u Osmanskome Carstvu organiziran je bojkot austrijske robe, u Srbiji su priređene manifestacije i demonstracije, organizirali se dobrovoljci (tzv. Narodna obrana) i mobilizirala vojska. Srbija je kao kompenzaciju tražila izlaz na more. Austro-Ugarska je odbijala sve zahtjeve o međunarodnoj konferenciji i kompenzacijama te mobilizirala vojsku – oko 1 000 000 vojnika nalazilo se na granicama prema Srbiji – oslanjajući se na pomoć Njemačke. U siječnju 1909. proširen je austrougarsko-njemački savez za slučaj rata sa Srbijom, premda se ratu protivila mađarska oporba na čelu s grofom Istvánom Tiszom.

Kad je Osmansko Carstvo, prema sporazumu s Austro-Ugarskom (26. II. 1909.), kao odštetu dobilo 52 milijuna kruna i dogovorilo povlačenje austrougarske vojske iz Novopazarskoga sandžaka, vlada Njemačke ultimativno je 21. III. 1909. zatražila od Rusije priznanje aneksije, u protivnom neće se protiviti austrougarskom napadu na Srbiju. Rusija je 24. III. 1909. priznala aneksiju, a 31. III. isto je učinila i Srbija, uz izjavu da aneksijom nisu povrijeđena njezina prava i interesi. Nakon toga aneksiju su priznale i ostale sile.

1. Geopolitička slika Europe početkom 20. stoljeća

Da bi se moglo shvatiti Sarajevski atentat i sam početak Prvog svjetskog rata trebaju se objasniti svi relevantni događaji koji su prethodili tomu. Sarajevski atentat moramo promatrati u kontekstu toga vremena, početka 20. stoljeća, različitih krizi i antagonizama na Balkanu i šire, i borbe za utjecaj na Balkanu između Austro-Ugarske i Ruskog Carstva. Europa je krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća bila mjesto velikih društvenih, ekonomskih i socioloških, „tektonskih“ promjena gdje su vidljivi neki novi društveni obrasci, nestaju monarhije i carevi a rađaju se prve nacionalne demokratski ustrojene države.¹

To je vrijeme nastajanja velikih kolonijalnih carstava koje su osnivale europske države na drugim kontinentima – Africi, Aziji i Južnoj Americi. Značajno za taj period jest i jačanje nacionalnih pokreta i afirmacije nacionalnih država. Tu se treba spomenuti ujedinjenje Italije 1861. (konačno 1870.) godine i Njemačku ekspanziju nad slavenskim narodima kod kojih se rađaju težnje za emancipacijom i oslobođenjem od Austro-Ugarske i službenog Beča i Pešte.² Europska premoć nad ostatkom svijeta temeljila se ponajprije na porastu industrijske proizvodnje, razvitku komunikacijskih i prometnih veza i naglom i stalnomu povećavanju stanovništva. Tu ekonomsku i političku ekspanziju pratio je poseban superioran nacionalni osjećaj Europljana prema „nižim“ rasama (crnoj i žutoj), i uvjerenju o njihovoj uzvišenoj dužnosti da šire europsku civilizaciju.³ Zapravo je to bio samo izgovor da se Africi, Aziji i Južnoj Americi nametnu europske ekonomske potrebe i tako ih se pretvori u idealno tržište za europske proizvode.

Budući da je potkraj 19. stoljeća kolonijalna podjela uglavnom već bila završena, europska je ekspanzija nastavljena u obliku borbe za tzv. zone utjecaja.⁴ I premda tu nije riječ o teritorijalnom zaposjedanju kolonija, borba za zone utjecaja vodila se podjednakom agresivnošću, beskrupuloznošću i žestinom, jer su nova tržišta - osobito za metalurške i tekstilne proizvode postala kategorički imperativ europskoga

¹ Renouvin, Pierre, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing, Zagreb, 2008., str. 16.

² Kardum, Livia, *Suton stare Europe – Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Golden marketing, Zagreb, 2009., str. 11.

³ Na istom mjestu.

⁴ Kardum, str. 12.

prosperiteta. Takva je bila ekonomska slika Europe toga vremena. Rat se planirao i bio je neizbježan.⁵ Rat je bio dugo pripreman, čak već s kraja 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća vidljiva su previranja među državama. Ratni planovi su bili napadački te su bili vrlo dobro razrađeni, ali niti jedna zemlja nije se pripremala za duži rat već su obje strane bile uvjerene da će Prvi svjetski rat završiti do kraja 1914. godine.⁶

Neki povjesničari tvrde da je njemačko agresivno ponašanje u vremenu prije 1914. godine zatrovalo međunarodnu klimu te je time još više ubrzan dolazak Prvog svjetskog rata. Drugi pak povjesničari smatraju da su francuska i engleska nefleksibilnost pomogle jačanju međunarodne napetosti. Prije početka Prvog svjetskog rata izbio je nekoliko lokalnih ratova i kriza koji su ugrožavali mir u Europi.⁷ Suparništvo europskih velesila na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće temeljilo se na problemima koji su proizašli iz sljedećih događaja: poraza Rusije od strane Francuske i Velike Britanije u Krimskom ratu (1854. – 1865.), ujedinjenja Italija, poraza Francuske u Francusko-pruskom ratu (18701. – 1871.), njemačkog ujedinjenja i njemačke aneksije francuski pokrajina Alsace i Lorraine.⁸

Rusija i Japan ratuju od 1904. do 1905. godine, a Njemačka izaziva međunarodnu krizu zbog anglo-francuskog sporazuma o teritoriju Maroka 1905. godine. Njemačka nije imala puno interesa za Maroko, ali ju je smetalo što se Francuska i Velika Britanija nisu posavjetovale s njom oko donošenja važnih kolonijalnih odluka.⁹ Tako je nastala Marokanska kriza u čijoj je suštini bila njemačka želja da „Srdačni savez“ između Francuske i Velike Britanije prikaže beskorisnim. U godinama prije početka Prvog svjetskog rata na Balkanu izbijaju mnoge krize koje su pokazale svoju jačinu te je rat izbjegnut za dlaku.¹⁰ Nakon što se raspalo Osmansko Carstvo, manje balkanske zemlje željele su svoj teritorij proširiti na turski teritorij odnosno prema jugoistočnoj Europi točnije pripreman je prodor do Egejskog mora. Tim bi proširenjem predstavljale prijetnju Austro-Ugarskoj.¹¹ Monarhija je prije svega željela spriječiti da to područje zauzme Srbija, a Rusiji je bilo u interesu podržati srpske

⁵ Horvat, Josip, *Prvi svjetski rat*, Stvarnost, Zagreb, 1967., str. 65.

⁶ Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, I. dio (1800. – 1914.)*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 204.

⁷ Na istom mjestu.

⁸ Kardum, str. 25.

⁹ Kardum, str. 27.

¹⁰ Na istom mjestu.

¹¹ Renouvin, str. 101.

ambicije u regiji. Nadalje, Italija je potpisala Trojni pakt te je željela pripojiti južni Tiro, osvojiti istočno-jadransku obalu od Trsta do Albanije, zauzeti Adaliju i Izmir (Smirna) u Maloj Aziji te proširiti svoje afričke posjede.¹² Tako su zemlje u Prvom svjetskom ratu osim što su branile svoje posjede i imperijalističke pozicije imale za cilj i osvajanje.

Rusija je na Balkanu branila prostor od tuđe prevlasti te ga je htjela postaviti pod svoj nadzor i upravu. To se posebice odnosilo na tjesnace Bospor i Dardanele. Tjesnacima bi si Rusija otvorila put u Sredozemno more. Francuska i Velika Britanija htjele su osvojiti Srednji istok jer se na tom prostoru nalazila nafta koja je postala novi energent.¹³ Francuskoj je to bila prilika da vrati Alsace i Lorraine, pokrajine koje je izgubila 1870. godine za vrijeme francusko-pruskog rata, dok je Velikoj Britaniji ovo bila prilika da porazi Njemačku koja joj je smetala u prekomorskoj trgovini. Dolazilo je do nesuglasica oko pristupa moru općenito, ali i oko nadzora nad Carigradskim tjesnacom.¹⁴ Problema je bilo i oko pristupa Crnom moru kao i oko teritorijalnih posjeda. Veliki problem je bio taj što je Austro-Ugarska Monarhija objedinjavala različite nacije od kojih je dio htio biti samostalan. Takve teritorijalne težnje dovodile su do novih sukoba.

Godine 1906. zavladao su napeti odnosi između Austro-Ugarske i Srbije, a rezultirali su carinskim ratom, tzv. ratom svinja. Rusija je te poteze shvatila kao miješanje u njezine poslove na Balkanu.¹⁵ Jedno vrijeme je izgledalo kako će Turci u Istanbulu ponovno istaknuti svoje pravo na Bosnu i ponuditi bolji demokratski ustav od onoga koji je vrijedio pod austrougarskom vlašću. Barun von Aehrenthal 5. listopada 1908. godine proglasio je aneksiju Bosne i Hercegovine.¹⁶ U veljači 1909. godine Austro-Ugarska i Turska sklapaju ugovor kojim Austro-Ugarska Monarhija stječe pravo na Bosnu i Hercegovinu. Naravno, diplomatska kriza postojala je još mjesecima, a navijestila je događaje iz kolovoza 1914. godine.

Grof Alois Aehrenthal, austro-ugarski ministar vanjskih poslova pokušao je svojom politikom preusmjeriti nezadovoljstvo nacija s domaćeg terena na druga područja. Potaknut revolucijom mladoturaka odlučio je anektirati Bosnu i Hercegovinu koju je Austro-Ugarska okupirala sporazumom u Berlinu 1878. godine. Bosna i

¹² Na istom mjestu.

¹³ Na istom mjestu.

¹⁴ Horvat, str. 67.

¹⁵ Na istom mjestu.

¹⁶ Renouvin, str. 101.

Hercegovina je Berlinskim ugovorom ostala pod osmanskom vlašću.¹⁷ Godine 1908. ruski ministar vanjskih poslova Izvoljski sklopio je s austro-ugarskim ministrom tajni sporazum. Tim sporazumom je Austro-Ugarska mogla nastaviti s aneksijom, ali je morala podržati ruske interese za Bosporom i Dardanelima. Austro-Ugarske planove pomutila je Srbija nakon što je Austro-Ugarska anektirala Bosnu i Hercegovinu.

Na stranu Austro-Ugarske stala je Njemačka koja je ovu situaciju htjela iskoristiti za sebe. Njemačka je željela zauzeti britanske i francuske kolonije, ali i neka područja u Aziji. Srbija je zbog aneksije bila spremna ući u rat, ali nije imala podršku Rusije jer je Rusija bila slaba nakon rata s Japanom.¹⁸ Srbija je 1909. godine bila ponižena te je sada htjela popraviti svoj položaj, a Njemačka se htjela ponovno probiti kao velika europska sila. To je željela dokazati prije svega u kolonijalnom smislu te ju je zasmetalo kada je Francuska poslala postrojbe u Maroko da bi ugušila pobunu te proširila svoj utjecaj na tom prostoru. Njemačka je to smatrala kršenjem sporazuma nakon Prve marokanske krize.

Njemačka šalje topovnjaču Panther u luku Agadir da bi izazvala Francusku te od nje traži Kongo kako bi nadomjestila širenje Francuza na prostor Maroka. Francuska je imala podršku Velike Britanije te je ovo bio još jedan diplomatski poraz Njemačke.¹⁹ Tijekom cijelog 19. stoljeća, ali pogotovo pred kraj 19. i početkom 20. stoljeća, dolazi do rivalstva između velikih sila oko utjecaja na prostoru jugoistočne Europe. Stvara se sve veća napetost i nesigurnost na prostoru Balkana. Godina 1903. vrlo je značajna godina za zemlje na Balkanu.²⁰ Te godine u Hrvatskoj pada dvadesetogodišnja strahovlada promađarskog bana Khuena Héderváryja, u Makedoniji dolazi do protuturskog Ilindenskog ustanka i pokušaja stvaranja nacionalne države. Nadalje, iste te godine u Srbiji dolazi do atentata na srpskog kralja Aleksandra Obrenovića te državnog udara na srpsko prijestolje koje će biti predano Karađorđevićima. Ekspanzionističke težnje počele su pokazivati Srbija, Crna Gora, Grčka i Bugarska, a to su mogle ostvariti samo protjerivanjem Turaka s ovih prostora.²¹ Njemačka je u vrijeme izbijanja Prvog svjetskog rata bila najveća sila na kopnu. Nije imala veliku vojsku koliku je mogla imati, ali njeni neprijatelji imali su slabiju pa je to

¹⁷ Kardum, str. 30.

¹⁸ Kardum, str. 31.

¹⁹ Dukovski, str. 210.

²⁰ Na istom mjestu.

²¹ Horvat, str. 69.

bila jedna od ključnih stvari. Austro-Ugarska vojska bila je najheterogenija.²² Bugarska vojska bila je dosta slaba još od Drugog balkanskog rata, dok je turska vojska bila preustrojena te još nije bila tako snažna. Srbija kao i Crna Gora, Grčka i Rumunjska imale su slabo opremljenu vojsku.

Balkanski ratovi su Srbiju i Crnu Goru iscrpili te je njena vojska bila vrlo slaba, a državna blagajna prazna.²³ Turska i Bugarska su željele da se revidira Bukureštanski ugovor iz 1913. godine te su pristupile Centralnim silama. Srbija, Crna Gora, Grčka i Rumunjska staju na stranu Antante. Hrvatska kao i Mađarska su u sklopu Austro-Ugarske Monarhije te ratuju protiv Srbije, Crne Gore, Rusije i Italije. Danas se s dosta sigurnosti može odbaciti pretpostavka da je sarajevski atentat organizirala Srbija odnosno njena vlada. Toga je bila svjesna i austro-ugarska vlada, ali ju je zato optužila da je imala tolerantan odnos prema organizacijama koje su bile protiv Austro-Ugarske.²⁴

U ovom poglavlju objašnjeni su odnosi i antagonizmi među velikim silama na europskom kontinentu. Namjera je bila predstaviti geopolitičku sliku Europe i karakter ratova koji su prethodili Prvom svjetskom ratu, a također povezanost i interese Austro-Ugarske i Njemačke te njihove imperijalističke težnje i slavensku inferiornost. Balkan je bio u fokusu velikih sila i ubrzo će postati „poligon“ za jedan užasan i krvav rat koji će odnijeti milijune nevinih žrtava.

²² Horvat, str. 150.

²³ Na istom mjestu.

²⁴ Na istom mjestu.

2. Aneksijska kriza i Balkanski ratovi

Austrougarska aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine izazvala je tešku političku krizu koja je mogla, u najboljem slučaju, završiti samo lokalnim ratom sa Srbijom, ali je nezadovoljstvo europskih velesila bilo tog intenziteta da je u ponešto drukčijim okolnostima moglo doći i do ratnog sukoba šireg razmjera.²⁵ Austrougarskoj je diplomaciji uspjelo ono nevjerojatno: navući na sebe bijes ne samo Srbije i njene zaštitnice Rusije kao i nezadovoljstvo Francuske i Velike Britanije, nego izazvati ljutnju vlastita saveznika – Njemačke.

Da paradoks bude veći, aneksija Bosne i Hercegovine imala je sve izgleda da se uspješno realizira, no ona je nasuprot tome postala klasičan primjer nespretnosti austrougarske diplomacije i njezine nesposobnosti da dobro zamišljenu političku akciju privede uspješnom kraju.²⁶ Odlukom Berlinskog kongresa 1878. godine Bosna i Hercegovina je došla pod austro-ugarski protektorat, odnosno administrativnu upravu, koju Tursko Carstvo više nije bilo u stanju provoditi u svojim perifernim provincijama. Iako je Tursko Carstvo zadržalo formalni suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, tridesetogodišnja austrougarska uprava bila je dovoljno dugo razdoblje da se svijest o privremenosti tog stanja polako potisne u korist trajnog.²⁷

Međutim, politiku mirnog iščekivanja prekinula je mlado-turska revolucija koja je u početku – s obzirom na dobru suradnju mladoturaka s potlačenim narodima Turskog carstva – obećavala konsolidaciju i ozdravljenje integralnog carstva, a to je moglo dovesti u pitanje dotadašnji status Bosne i Hercegovine.²⁸ Zato je Austro-Ugarska sa iznimnim zanimanjem i opravdanom zabrinutošću pratila razvoj događaja, a pridružilo joj se i Rusko Carstvo u nadi da će joj teškoće kroz koje prolazi Tursko Carstvo omogućiti promjenu režima prolaza kroz tjesnace Bospor i Dardaneli.²⁹ Ta zajednička zabrinutost i interes stvorili su povoljne preduvjete da se dva višenacionalna i ne baš stabilna carstva, austrougarsko i rusko, mirno dogovore na račun trećega – „umirućeg“ Turskog Carstva.

²⁵ Kardum, str. 37.

²⁶ Na istom mjestu.

²⁷ Na istom mjestu.

²⁸ Mombauer, Annika, *Uzroci Prvog svjetskog rata: Kontroverze i konsenzus*, Ljevak, Zagreb, 2014., str. 24.

²⁹ Mombauer, str. 25.

Interes za Balkan kod Austrougarske pojačan je dolaskom u službu ministra vanjskih poslova baruna Aloisa Lexa von Aehrenthala. On je strahovao od panslavizma, iako je bio sklon Rusiji, a svojom energičnom politikom htio je ustvari Austro-Ugarskoj ne samo povratiti sjaj velike sile već je osloboditi ponižavajućeg tutorstva Njemačke.³⁰

Aneksijom BiH nije se moglo puno postići i povijest pamti Aehrenthala kao lošeg vizionara i slabog političara nedoraslog trenutku i vremenu. Trenutak bio je doduše, povoljan za austrougarsku akciju, ali Austro-Ugarska nije vodila računa o tome da bi aneksija mogla ugroziti dobre njemačko-turske odnose. Zato je njemački car Vilim tek kad se stvorila perspektiva razbijanja francusko- britansko- ruskog zbližavanja, odlučio poduprijeti austrougarsku aneksiju Bosne i Hercegovine.

Što se tiče sporazuma s Rusijom, do kojega je Aehrenthalu i u daljnjoj perspektivi bilo stalo, uspio je postići upravo suprotno: nepovratno udaljavanje Rusije od Austro-Ugarske i Njemačke, oživljavanje ruskog interesa za Balkan, navući gotovo histeričnu mržnju ruskog ministra vanjskih poslova Aleksandra Izvoljskog i potaknuti konsolidaciju Antante.³¹ I od afirmacije Austro-Ugarske kao svjetske sile nije bilo ništa, jer aneksiju nije uspjela privesti sama, bez pomoći i potpore svoje velike saveznice Njemačke, čime se još više učvrstio austrougarski inferioran status u njihovim međusavezničkim odnosima.

U slamanju velikosrpske ekspanzije Austro-Ugarska je također zakazala. Srbija se, doduše, morala pomiriti s aneksijom Bosne i Hercegovine, ali s obzirom na to da je tek „za dlaku“ izbjegla ratni sukob s Austro-Ugarskom, u Srbiji se učvrstilo uvjerenje da je najopasniji neprijatelj njezinoj egzistenciji upravo Austro-Ugarska i da je konačni obračun samo odgođen za povoljniju priliku.³² Naposljetku, aneksija Bosne i Hercegovine trebala je prekinuti tridesetogodišnju letargiju austrougarske uprave i otvoriti put ispunjenju „austrijske misije“, tj. poboljšavanju uvjeta života tamošnjeg stanovništva otvaranjem škola, uvođenjem zdravstvene službe, gradnjom željezničke mreže, uvođenjem europskih političkih institucija i sličnim aktivnostima. Uključivanje jedne tako velike i pretežno slavenske provincije u aktivni politički život Monarhije moglo je otvoriti put reorganizaciji na trijalističkom načelu, ali ubrzo je postalo jasno da

³⁰ Dukovski, str. 220.

³¹ Jakovina, Tvrtko, *Trenutci katarze - Prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zagreb, 2013., str. 15.

³² Jakovina, str. 15.

od toga svega neće biti ništa.³³ Situacija u Bosni i Hercegovini ne samo da nije ekonomski poboljšana već nije ni politički.

Uvedeno je opće pravo glasa za Carevinsko vijeće, ali je bosanskohercegovački zemaljski Sabor sačuvano staro ograničeno izborno pravo i sustav izbornih „kurija“ – veleposjeda, gradova i seoskih općina, s time da je svaka ta izborna kurija još podijeljena u fiksnom omjeru na tri vjeroispovijesti: pravoslavnu, katoličku i muslimansku. Na taj su način muslimanski veleposjednici bili dva puta jače zastupljeni od hrvatsko- srpske većine.³⁴ Ali nisu ostali samo nezadovoljni Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini. Aneksijska kriza je dobila i negativan unutarnjopolitički epilog. Austrougarske vlasti su tijekom aneksijske krize, kad se očekivao rat sa Srbijom, htjeli pružiti dokaze za srpsku krivicu, a istodobno uništiti opoziciju u vlastitoj zemlji.

Zato su loše konstruiranim intrigama optužile hrvatsko-srpsku opoziciju u Hrvatskoj da je produžena ruka velikosrpske propagande i njezine podrivačke djelatnosti.³⁵ Austrougarske su vlasti 1909. u Zagrebu povele veleizdajnički proces protiv grupe uglednih Srba da bi naposljetku čast Monarhije morao spašavati sam car pomilovanjem optuženih. Drugom takvom procesu iste godine kumovao je sam Aehrenthal zahvaljujući svojoj arogantnoj nepopustljivosti. Taj takozvani Friedjungov proces bolno je razgolio austrougarsku diplomaciju i pokazao pravo lice austrougarske politike prema Južnim Slavenima unutar vlastitih granica, ne ostavljajući im mnogo nade za bolji politički položaj.³⁶

Ruski ministar Izvoljski imao je slične ambicije kao Aehrenthal. Kad je već 5. listopada 1908. car Franjo Josip potpisao dekret o aneksiji, Izvoljski je upravo bio u Parizu na putu za London i činilo se da nije previše uznemiren. Dakako Izvoljski nije mogao računati na potporu Berlina. Berlin je odbio projekt zajedničkog francusko-britansko-talijansko-njemačkog posredovanja između Austro-Ugarske i Rusije, ostavljajući time Francuskoj i Velikoj Britaniji da snose same svu težinu uskraćivanja njihove prijateljske pomoći Izvoljskom.³⁷ Istodobno se Njemačka založila da učvrsti austrougarski položaj, izgledivši njezin spor s Turskom, što je Austro- Ugarsku stajalo 54 milijuna zlatnih kruna. U međuvremenu su se iznimno zategnuli austrougarsko-

³³ Kardum, str. 39.

³⁴ Na istom mjestu.

³⁵ Na istom mjestu.

³⁶ Dukovski, str. 221.

³⁷ Kardum, str. 41.

ruski odnosi i vojske obiju strana provele su mobilizaciju, iako nije došlo do pokreta trupa prema granici.³⁸ Izgledalo je da će svakog trena doći do rata, i to ne samo s Rusijom, već i sa Srbijom, ohrabrenom ruskom mobilizacijom. I ovaj put je morala uskočiti Njemačka ultimativnim zahtjevom Petrogradu da prizna aneksiju, i to isto zatraži i od Srbije.³⁹

Izvoljski je morao popustiti pred njemačkom prijetnjom. Rusija nije bila spremna na rat ni vojno, ni financijski, ni politički. Nakon ruskog povlačenja 24. ožujka 1909., ni Srbiji nije preostalo ništa drugo doli prihvatiti ultimatum Austro-Ugarske i 31. ožujka ona priznaje aneksiju Bosne i Hercegovine, uz obećanje da će ubuduće voditi politiku dobrosusjedskih odnosa.⁴⁰ Poniženje Izvoljskog bilo je potpuno, ali suprotno očekivanju Berlina, on nije za to okrivljavao Francusku i Veliku Britaniju već jedino i isključivo Aehrenthala, koji ga je – kako je tvrdio – besramno prevario. Izvoljski, izrazito samouvjeren i tašt, nije mogao preboljeti da je tako, gotovo početnički, “uhvaćen na spavanju“, pogotovo što će ga to stajati ministarskog položaja. Zato će on kao novi ruski veleposlanik u Parizu pretočiti svu svoju mržnju prema Aehrenthalu u naglašeno nepomirljivu anti-austrougarsku politiku, što nije bezopasno s obzirom na to da je Francuska bila najvažnija ruska kontinentalna saveznica.

Tako je Austro-Ugarska naposljetku dobila Bosnu i Hercegovinu, izbjegla rat, ali i izazvala nezadovoljstvo zemalja Antante jer je prekršila međunarodni ugovor i dovela ih pred gotov čin. Ujedno je izazvala i nezadovoljstvo većeg dijela Južnih Slavena unutar vlastitih granica, neopravdano optuživši njihove političke predstavnike za nelojalnost i izdaju.⁴¹ Prava uvertira u sukob svjetskih razmjera odigrala se na nemirnom europskom jugoistoku 1912. – 1913. godine.

Povijest je zabilježila Balkanske ratove, Prvi i Drugi balkanski rat. Uvertira u Prvi svjetski rat odigrala se upravo na Balkanskom poluotoku. Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka, koje je zahvatio proces industrijalizacije i razvitak kapitalističkog gospodarstva težile su svojim ekspanzionističkim zahtjevima koje je bilo jedino moguće ostvariti protjerivanjem Osmanskog Carstva s Balkana.⁴² Nije bit tih ratova bio ekspanzionizam niti oslobađanje od Turaka, bilo je tu naznaka prvih početaka nacionalizama i obrane

³⁸ Na istom mjestu.

³⁹ Na istom mjestu.

⁴⁰ Na istom mjestu.

⁴¹ Na istom mjestu.

⁴² Dukovski, str. 275.

nacionalnog i religijskog identiteta kod malih potlačenih balkanskih naroda to jest Južnih Slavena.

Težinu ovom sukobu daju vjerske i kulturne suprotnosti i nekompatibilnosti mentalnih sklopova različitih civilizacijskih krugova. Bio je to, na razini shvaćanja običnog puka, sukob kršćanskog pravoslavlja i islama.⁴³ Nakon aneksijske krize obnovljeni su pregovori Beograda i Sofije. Srbija je htjela podjelu Makedonije na interesne sfere, dok je Bugarska formalno bila za autonomnu Makedoniju. Sporazum je uz sve napore bio postignut. Srpska je vlada načelno priznala makedonsku autonomiju uz uvjet da se Makedonija pridruži carinskoj uniji.⁴⁴

Ovaj sporazum iz ožujka 1912. bio je Obrambeni sporazum uz jamstva potpisnica. Tajni dodatak je naviještao je rat protiv Osmanlija i podjelu njihovih područja. Nakon toga su uslijedili još teži i neizvjesniji pregovori s Grčkom. Grčka je vlada bila potpuno nespremna podržati, makar i verbalno poput Srbije, autonomiju Makedonije.⁴⁵ Obrambeni ugovor iz svibnja 1912. odložio je pitanje podjele teritorija za razdoblje nakon rata. Uskoro se u pregovore uključila i Crna Gora. Balkanski savez četiriju balkanskih država bio je, prije svega, usmjeren protiv Turske. Mobilizaciju svojih naroda države članice su provodile pod krilaticom : „Balkan – balkanskim narodima“.⁴⁶

Političko okruženje i sukobi u kojima se Turska našla 1911. i 1912. (rat s Italijom, sukob s Albancima), uz poticaj Rusije, koja se plašila prodora Austro-Ugarske, poklopili su se sa završetkom pregovora članica Balkanskog saveza. Kako je u rujnu potpisan posljednji sporazum Balkanskog saveza, već su u listopadu 1912. njegove članice zaratile s Turskom.⁴⁷ Rat je trajao oko mjesec dana. Turska, koju su već odavno prozvali „bolesnik na Bosporu“, nije se mogla oduprijeti protivnicima te je nakon preliminarnih pregovora u prosincu 1912. i u svibnju 1913. u Londonu potpisan Mirovni ugovor kojim je Turska izgubila sva svoja područja u Europi, osim Istanbula s bližom okolicom.

Istim tim Londonskim ugovorom iz 1913. stvorena je i priznata nova albanska država koja je svoju neovisnost proglasila tijekom rata u studenome 1912., a velike sile

⁴³ Na istom mjestu.

⁴⁴ Dukovski, str. 276.

⁴⁵ Horvat, str. 100.

⁴⁶ Na istom mjestu.

⁴⁷ Dukovski, str. 276.

su to odobrile u prosincu iste godine.⁴⁸ Međusobni sporovi bivših saveznika oko sada od Turaka oslobođenog područja te negdašnji antagonizmi, privremeno zaboravljeni tijekom rata, nastavili su se neposredno nakon njega.

Za izbijanje Drugog balkanskog rata najvažniji su bili bugarsko-srpski i grčko-bugarski antagonizmi te sukobi oko podjele Makedonije nakon stvaranja albanske države koje međusobnim savezničkim sporazumima nije bilo najavljeno. Sve se svelo na to da se Londonskim ugovorom i priznanjem Albanije htjelo spriječiti Srbiju da izađe na more te se zbog toga pozornost Srbije i Grčke usredotočila na Makedoniju i one prostore koje je htjela Bugarska.⁴⁹ Londonski ugovor se morao potpisati unatoč tome što što je on značajno poremetio odnos snaga na Balkanu. Nastanak Albanije poništio je Srpsko-bugarski sporazum i Srbija je zatražila reviziju sporazuma.

Austro-Ugarska, koja je Srbiji zaprijetila ratom ako se ne povuče s mora, podržala je bugarske zahtjeve za Makedonijom i to na većem obujmu od onoga koji je Bugarska namjeravala tražiti. Turskoj su, pak, nametnuti uvjeti u kojima je izgubila sva područja zapadno od Enosa na Egejskom moru i Midije na Crnom moru. Nemoguće je bilo podijeliti između balkanskih država sve ono što je Turska izgubila u Europi, a da Rusija u svemu tome nema nikakva bitnoga političkog udjela.⁵⁰ Ni Rumunjska koja je do tada ostala postrani nije više namjeravala ostati neutralna. Zatražila je područje koje je mogla dobiti samo na štetu Bugarske. Bugarska je stoga htjela zadržati što veći dio Makedonije.⁵¹

Nije više bilo pitanje etniciteta, autonomije ili prijašnjih velikih planova na račun Osmanskog Carstva. Radilo se jednostavno o grabežu i održanju ravnoteže među balkanskim državama. Bugarska je zbog velikog nezadovoljstva i pritiska javnosti morala zaratiti sa svojim bivšim saveznicama. Na jednoj su se strani našle Srbija, Crna Gora, Grčka, Rumunjska (koja želi Južnu Dobrudžu), pa čak i Turska, dok je na drugoj strani ostala sama Bugarska (koja želi povratiti istočni dio Trakije i Jedrene).⁵² Rat je trajao uistinu kratko. U lipnju 1913. Bugarska je napala Srbiju i Grčku a već je u kolovozu završio Bukureštanskim mirom. Srbija je prigrabila Vardarsku Makedoniju,

⁴⁸ Na istom mjestu.

⁴⁹ Na istom mjestu.

⁵⁰ Savić, Marković, Štedimlija, *Zavjere protiv svjetskog mira*, Alfa, Zagreb, 2005., str. 155.

⁵¹ Na istom mjestu.

⁵² Kardum, str. 42.

Grčka Egejsku Makedoniju i dio Trakije, a Bugarska je zadržala najmanji dio Pirinsku Makedoniju.

Rumunjska je dobila dio Dobrudže, a Turska istočnu Trakiju i Jedrene.⁵³ Posljedice su ovog rata bitno narušile ravnotežu snaga na Balkanu. Ovim je ratom srušen Balkanski savez, odnio je mnogo više ljudskih života od Prvog balkanskog rata, a Bugarska je ostala izolirana. Za Rusiju je sada, u izmijenjenim prilikama, Srbija postala značajnija od Bugarske, jer se pokazala sigurnijim saveznikom a bila je okrenuta protiv Austro-Ugarske. Makedonski narod, koji je još od 1903. i Ilindenskog ustanka želio svoju samostalnu državu, sada je, pred Prvi svjetski rat, bio rastrgan između Srbije, Grčke i Bugarske.⁵⁴

Aneksijska kriza je počela stabilnim pregovorima i u početku je bilo uopće neosporno da se neće uspješno realizirati. Prekidom mirnog iščekivanja aneksije od strane mladoturaka došlo je do inverznog razvoja situacije, a Austro – Ugarska je tada sa zabrinutošću pratila rasplet događaja. Istaknutost baruna Acranthala u tom slučaju kao vizionara aneksije nije došla do značajnog izražaja. Rusija se tada udaljila od Austro – Ugarske i Njemačke te je postao značajan njezin interes za aneksiju i politički spoj na Balkanu. Srbija je aneksiju Bosne i Hercegovine teško prihvatila, ali je ista doprinijela otvaranju Austro – ugarskih putova prema Balkanu.

⁵³ Dukovski, str. 277.

⁵⁴ Na istom mjestu.

3. Crna Ruka i Dragutin Dimitrijević Apis

Dragutin Dimitrijević Apis (Beograd, 1877. - Solun, 1917.) bio je generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Srbije koji je smislio i organizirao časnički puč 1903. godine kojim je svrgnut i ubijen Aleksandar Obrenović.⁵⁵ Dragutin Dimitrijević Apis, časnik vojske kraljevine Srbije, osnivač je tajne organizacije Ujedinjenje ili smrt poznata i po nazivu Crna ruka. Neobičnom sugestivnom snagom na sve s kojima je dolazio u dodir, Dimitrijević je još kao đak imao silan utjecaj na svoje prijatelje. Završio je 26. klasu Vojne akademije u Beogradu i već je kao potporučnik počeo kovati planove o promjeni režima kralja Aleksandra Obrenovića.⁵⁶ Kao jedan od osnivača i najaktivnijih članova zavjere protiv kralja Aleksandra i kraljice Drage, Apis je u noći 29. svibnja 1903. godine poveo svoj teroristički odred iz Oficirskog doma u kraljevski dvor gdje je, za vrijeme traženja kralja i kraljice, teško ranjen s tri metka u grudi.⁵⁷ Dimitrijević je ostao živ i prebolio te rane, a njegov utjecaj na časnike i poslove u vojsci stalno je rastao. Njegovi su planovi bili stvoriti vojnu diktaturu u zemlji. Čak je prijetnjama pokušao utjecati na Nikolu Pašića, ali mu to nije uspjelo.⁵⁸ Ni njegovo privremeno službovanje u Valjevu, ni njegovo jednogodišnje odsustvo iz zemlje na vojnom studiju u Berlinu, gdje je otišao nakon završetka višeg tečaja Vojne akademije u Beogradu, nisu mogli umanjiti taj utjecaj. Ubrzo nakon puča, njegovi pokrovitelji mu povjeravaju važnu ulogu o tajnoj operaciji organiziranja četničkih djelovanja protiv turskih vlasti na području juga Srbije i Makedonije.⁵⁹

Iz redova četničkih predvodnika izrastaju budući istaknuti pripadnici tajne organizacije Crna ruka. Godine 1911. Dimitrijević je sa svojim drugovima osnovao tajno udruženje "Ujedinjenje ili smrt", poznato pod imenom "Crna ruka". Cilj organizacije je bio da pripremi i u pogodnom trenutku podigne revoluciju u svrhu rušenja Austro-Ugarske monarhije i stvaranja Velike Srbije.⁶⁰ Za vrijeme same mobilizacije u rujnu 1912. teško je obolio od trovanja krvi pa je vraćen u Beograd na liječenje i zbog toga nije mogao sudjelovati u Balkanskom ratu.

⁵⁵ MacKenzie, David, *Apis – čovjek koji je izazvao Prvi svjetski rat*, Profil, Zagreb, 2014., str. 15.

⁵⁶ Na istom mjestu.

⁵⁷ Dedijer, Vladimir, *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1978., str. 39.

⁵⁸ Na istom mjestu.

⁵⁹ Na istom mjestu.

⁶⁰ MacKenzie, str. 16.

Kao šef obavještajnog odjeljenja Ratnog ministarstva Dimitrijević je uspostavio kontakte sa istomišljenicima iz mnogih krajeva. Kontrolirao je organizaciju "Mlada Bosna", koja je izvršila atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda. Jedan od preživjelih atentatora, Muhamed Mehmedbašić, prebjegao je k njemu i uz njega ostao do samog kraja.⁶¹

U Prvom svjetskom ratu je rukovodio vojnom obavještajnom službom. Potom je bio načelnik štaba Užičke i Timočke vojske. Zatim pomoćnik načelnika štaba III. armije. Na Krfu priprema Crna ruka atentate na grčkog kralja i na njemačkog cara, koji međutim nisu izvršeni.⁶² Apis i njegovi pristalice ondje dolaze u nemilost kruga oko regenta Aleksandra, koji s vremenom prerasta u otvoreno neprijateljstvo između "crnorukaša" s jedne strane, te kruga oko regenta i Nikole Pašića s druge strane. Napokon je Apis u prosincu 1916. godine uhićen. Optužnica ga je teretila za "prevratničko djelovanje" s političkim ciljem u samoj zemlji.⁶³ Pored toga u tužbi se navodilo da je prikrivao Radu Malobabića i Muhameda Mehmedbašića, koji su bili optuženi istom tužbom, i da su 29. kolovoza 1916. izvršili atentat na prijestolonasljednika regenta Aleksandra, kada se automobilom vozio iz Ostrova u svoj stožer.⁶⁴ Proces se vodio u Solunu pred vojnim sudom za časnike. Presudom od 23. kolovoza 1916. Dimitrijević je osuđen na smrt, a strijeljan je 14. lipnja 1917. na Solunskom polju zajedno s topničkim bojnikom (srp. majorom) Ljubom Vukovićem i Radom Malobabićem.

Srpski nacionalisti Apisa uglavnom žele smatrati "nevinim", u smislu da nakon uspješno organiziranog ubojstva austrijskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda Habsburškog zapravo nije htio ubiti srpskog prestolonasljednika Aleksandra Karađorđevića, nego je to najuži krug suradnika prijestolonasljednika Aleksandra inscenirao.⁶⁵ „Pukovnik Dragutin Dimitrijević Apis bio je veliki patriot. Vladavinu Aleksandra Obrenovića smatrao je pogubnom po Srbiju. On je smislio i organizirao časnički puč, ali ubojstvo kraljevskog para nije bila njegova ideja. Bio je ranjen prilikom zauzimanja dvora i nije mogao spriječiti ubojstvo.

⁶¹ Taylor, A. J. P., *Borba za prevlast u Europi 1848.-1918.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1968., str. 36.

⁶² Na istom mjestu.

⁶³ MacKenzie, str. 15.

⁶⁴ Venner, Dominique, *Povijest terorizma*, Alfa, Zagreb, 2005., str. 48.

⁶⁵ Na istom mjestu.

Proučavajući njegov slučaj mnogi su uvidjeli (Archibald Reiss, David MacKenzie, itd.) da Solunski proces na kome mu se sudilo 1916. nije bio zakonski regularan. Apis je bio nevin. Ali, srpski političari su ga se bojali. Bio je netko tko je mogao kontrolirati afere u Srbiji poslije rata. Zato su vođe srpske vlade u izgnanstvu riješili da iskoriste trenutak i eliminiraju ga.” – izjavio je američki povjesničar David MacKenzie.⁶⁶ U ovom poglavlju ćemo istaknuti i priznanje Apisa na suđenju za svoja nedjela.

U listopadu 1914. rat je bjesnio cijelom Europom. U nadsvođenoj dvorani sarajevskoga vojnoga suda sudilo se ubojicama Franje Ferdinanda i njegove supruge. Sudački odbor zasjedao je u dnu prostorije, s lijeve strane velike željezne peći. Optuženih je bilo dvadeset i petero. Otkrili su još sudionika. Osam pričuvnika Landsturma, čuvalo je stražu. Sve je trebalo teći po slovu zakona, uz poštovanje prava zajamčenih svakom optuženiku. Princip je dobio priliku ponoviti svojim hrapavim glasom: „da je to moguće, uništio bih Austriju!“ Carski predsjednik, smješten nasuprot carevu portretu, mirno mu je odgovorio:“ imaš se pravo braniti kako želiš“.⁶⁷ Odvjetnici su se prepirali bez granica : odvjetnik Zistler često nasrtljivo, Odvjetnik Malek pomalo zastarjelim rječnikom, odvjetnik Feldbauer pravnički proračunano. Kako će to zapaziti jedan drugi odvjetnik koji nije imao mnogo iskustva u tako sitničavom suđenjima: „Civilizirani narodi te Europe koja hrli u smrt još uvažavaju ljudsku osobu.⁶⁸ Dok Habsburška Monarhija umire na bojnopolju, njezini sudski činovnici traže pravdu.“ Sud je donio presudu nakon dvanaest dana javnih rasprava. Glavni krivci Princip, Čabrinović i Grabež, maloljetnici mlađi od dvadeset godina, koji kao takvi nisu podložni smrtnoj kazni, na temelju članka 112B1 carskog kaznenog zakona osuđeni su na 20 godina strogog zatvora. Protiv odraslih osuđenika izrečeno je pet osuda na smrt vješanjem. Dvije su kazne smanjene na doživotni zatvor.

⁶⁶ MacKenzie, str. 106.

⁶⁷ Venner, str. 49.

⁶⁸ Na istom mjestu.

4. Sarajevski Atentat na Franju Ferdinanda

Posjet austrougarskog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda Bosni i Hercegovini bio je, najavljen od ožujka 1914. u novinama, ali odluka o prisustvovanju prijestolonasljednika manevrima i posjetu gradu Sarajevu donesena je već potkraj 1913. kada je Franjo Ferdinand postao generalni inspektor oružanih snaga Austro-Ugarske.⁶⁹ Najavljeni manevri, prije toga mnogo puta odgađani, trebali su služiti kao priprema za rat sa Srbijom, a i izvedeni su upravo u blizini granice Monarhije i Srbije.

Predlagač manevara bio je general Oskar Potiorek zemaljski poglavar BiH, kojemu je ovaj posjet trebao biti jedan od vrhunaca karijere, tj. da pokaže pred prijestolonasljednikom kako je uspio smiriti i popraviti stanje u tom zabačenom kutku Monarhije. U Prvi svjetski rat Potiorek je ušao kao komandant „Balkanske vojske“ (II., V. i VI. armija).⁷⁰ Kako je pretrpio poraze na Ceru i Kolubari u kojima je srpska vojska nanijela teške gubitke Monarhijskoj vojsci brzo je suspendiran. Franjo Ferdinand krenuo je iz Beča 23. lipnja posebnim vlakom do Trsta. Iz Trsta je vojnim brodom Viribus unitis doplovio do Metkovića gdje mu je pripremljen svečani doček. Tu ga je čekao posebni vlak koji ga je vozio do Sarajeva, uz, naravno, kraće zadržavanje i govor okupljenom narodu u Mostaru.

Popodne 25. lipnja Franjo Ferdinand je došao u Sarajevo gdje je zajedno sa ženom Sofijom odsjeo u tada najboljem hotelu Bosna na Ilidži.⁷¹ Sofija, često šikanirana na dvoru zbog svog „nižeg“ podrijetla bila je oduševljena dočekom. Putovala je odvojeno, preko Budimpešte i Slavenskog Broda, a na svim stanicama bio joj je priređen velebn doček.⁷² Njen trijumfalan dolazak u Bosnu bio je znak za smirenje prijestolonasljedniku, koji je kasnije isto tako pozitivno ocijenio moderno opremljene trupe koje su vršile vježbe. Dok je Franjo Ferdinand zadovoljno vršio inspekciju trupa Sofija je kratila dane posjećujući sarajevske škole, crkve i dobrotvorne ustanove. U tako dobrom raspoloženju dan prije atentata prijestolonasljedni par odlučio se spustiti iz hotela na Ilidži u neslužbeni posjet gradu. Taj posjet koji je iznenadio policiju, čini se

⁶⁹ Mićanović, Slavko, *Sarajevski Atentat*, Stvarnost, Zagreb, 1965., str. 82.

⁷⁰ Na istom mjestu.

⁷¹ Na istom mjestu.

⁷² Spahić, Muamer, *Sarajevski atentat*, izdavač- Vrijeme, Sarajevo, 2015., str. 12.

da je i iznenadio Gavrila Principa koji sjedeći u Semizovoj gostionici nije u tom trenutku kod sebe imao oružje.⁷³

Dan prije toga, navodno na samoj Ilidži je od jednog policijsko agenta viđen i Nedeljko Čabrinović. Znajući za njegov izgon iz grada zbog sudjelovanja u štrajku 1912. tražio je instrukcije on nadređenih. Ovi su ga obavijestili da je izgon u međuvremenu ukinut i da protiv Čabrinovića ne mogu ništa zakonski učiniti. 28. lipanj 1914. po planu trebao je biti ostavljen za prijednevni službeni posjet Franje Ferdinanda Sarajevu, a poslijepodne Franjo Ferdinand je već trebao napustiti grad i vratit se preko Metkovića brodom kući. Cjelokupan plan njegovog posjeta sa točnim mjestima koje će posjetiti povorka donio je list Bosanska pošta dan ranije.⁷⁴ Saznavši za rutu Princip se odlučio da se zasjeda postavi na Apelovoj obali, dugom putu uz rijeku Miljacku, kojim je putem prijestolonasljednik trebao da prođe dva puta u kratkom vremenu. Podijelivši oružje i cijankalij sa Ilićem dan ranije Princip je objasnio svima posebno gdje se trebaju nalaziti u trenutku prolaska kolone s prijestolonasljednikom.⁷⁵ Kako su zavjerenici dobili samo tri bočice toga otrova, a sada je u grupi bila šestorica atentatora presipali su otrov u male papiriće koji su trebali ispiti odmah po izvršenom činu. Da li je otrov bio prestar, da li je oksidirao prilikom presipavanja i čuvanja u papirićima ili su umanjene doze bile nedjelotvorne, teško je reći.⁷⁶

Osvanuo je lijep dan. Plan puta za vrijeme od 10 sati treba je biti ovakav: Vožnja visokog para automobilom kroz Mustajbegovu ulicu i Apelovim kejom do Vijećnice. Atentatori su već bili na dogovorenim mjestima.⁷⁷ Princip je od 9 sati već bio na svom položaju i očekivao je povorku od šest vozila, a u jednom od njih trebao je biti Franjo Ferdinand.⁷⁸ Sve je bilo puno policije koja je pazila na prolazak visokog para, ali oni uopće nisu zamjećivali naoružane atentatore koji su se slobodno šetali među okupljenim narodom. Negdje oko 10 sati pojavila se kolona automobila.

Okupljene mase su počele klicati, sa zvukom crkvenih zvona i topovskih salvi u čast prijestolonasljednika bio je ovo element koji je zbunio atentatore. Tako najstariji od druge trojice atentatora Muhamed Mehmedbašić, koji je bio prvi u nizu, nije bacio

⁷³ Na istom mjestu.

⁷⁴ Na istom mjestu.

⁷⁵ Dedijer, str. 203.

⁷⁶ Bogičević, Vojislav, *Mlada Bosna – Pisma i prilogi*, Svjetlost, Sarajevo, 1954. str. 30.

⁷⁷ Dedijer, str. 203.

⁷⁸ Mićanović, str. 82.

bombu, kasnije se opravdavajući činjenicom da je odmah do njega stajao policajac.⁷⁹ Automobil je nastavio i prošao kraj Vase Čubrilovića, koji je kasnije na suđenju rekao : „Kad se dovezao nadvojvoda, nisam se mašio za revolver jer mi je bilo žao nadvojvodkinje.“⁸⁰

Auto je došao i do Cvjetka Popovića koji je kasnije (pošteno) priznao da nije imao hrabrosti da izvrši čin. To nije pokolebalo Nedeljka Čabrinovića koji je izvadio ručnu granatu, aktivirao je udarcem te je bacio. Kako je bomba imala odgodu eksplozije od 10 sekundi Čabrinović je iskoristio vrijeme da popije cijankalij i baci se u rijeku Miljacku. Precizno bačena bomba ipak se u letu odbila od krova automobila prijestolonasljednika i pala na zemlju.⁸¹ Eksplozivom ranila je lakše nekoliko ljudi iz mase i Potiorekovog ađutanta Mericija u četvrtom vozilu iz kolone. Čabrinoviću otrov nije pomogao već mu je samo izazvao rane po ustima koje ga nisu spasile od bijesa policajaca koji su ga izvlačivši iz Miljacke okrutno batinali. Na kratak trenutak automobili su se zaustavili, a onda nastavili ubrzano do gradske vijećnice. Princip nije iskoristio taj trenutak jer je gledao što se desilo sa Čabrinovićem. Dok su atentatori bili obezglavljeni Franjo Ferdinand je došao do Vijećnice.⁸²

Slušajući tamo pozdravni govor u kojem se govori o radosti stanovnika „grada koji sav treperi od silne sreće što mu je u dio pala čast da na svojim ulicama vidi uzvišene goste, budućeg cara i njegovu suprugu“ Ferdinand je dao par ciničnih izjava, uperenih najviše Potioreku. Potiorek ga je smirivao obećavajući mu izmjenu rute, ali o tome nije obavijestio vozača vozila ni ostatak povorke. Povorka se tako uputila iz gradske vijećnice oko 10.45, a kada je prijestolonasljednikov auto skrenuo u Franz-Jozefovu ulicu Potiorek je viknuo na vozača da idu krivo. Na trenutak vozač je zakočio i počeo da polako vozi unatrag što je Princip, koji je stajao na nekoliko metara od auta, iskoristio da ispali dva metka. Prvi je pogodio Franju Ferdinanda, a drugi, namijenjen Potioreku, pogodio je prijestolonasljednikovu trudnu ženu Sofiju Chotek.⁸³ Dok je Princip u gužvi nastojao ispiti cijankalij okružili su ga policajci koji su mu oduzeli pištolj koji je usmjerio, poput Žeraića, prema svojoj glavi. Iz Principova džepa ispala je i

⁷⁹ Slipčević, Fuad, *Bosna i Hercegovina – Od Berlinskog kongresa do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 1954. str. 55.

⁸⁰ Dedijer, str. 204.

⁸¹ Galkin, Zubok, Notović, Hvostov, *Povijest novog vijeka 1870.-1918.*, Školska i pedagoška izdanja nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1946., str. 123.

⁸² Slipčević, str. 55.

⁸³ Mićanović, str. 82.

bomba, što je izazvalo malo komešanje, ali ubrzo se zamijetilo da nije aktivirana. Otrov, kao i kod Čabrinovića, nije djelovao i zadao je Principu samo želučane teškoće.

Čini se da su Principa od kiše policijskih udaraca nastojali spasiti njegovi prijatelji s kojima je nekoliko sekundi prije čina razgovarao, Jedan od njih, Mihajlo Pušara, čak je udario detektiva koji je, vidjevši pištolj isukan prema prijestolonasljedniku, nastojao da spriječi Principa u izvršenju atentata.⁸⁴ Potiorek koji se vozio zajedno sa visokim parom u autu naredio je da se vozi direktno u rezidenciju. Za Franju Ferdinanda i Sofiju je mislio da su se samo onesvijestili u sudbonosnom činu i da će biti dobro. Dok su prolazili mase su i dalje oduševljeno klicale „Živjeli“, a prijestolonasljednik je govorio nešto nerazumljivo ženi. Negdje na pola puta shvatilo se da je prijestolonasljednik ranjen, ali iz njegove rane u grlu istjecalo je mnogo krvi. Kad se stiglo do njihove rezidencije -dva tijela bez svijesti unijeta su u zgradu, gdje je ubrzo ustanovljena njihova smrt.⁸⁵ Potiorek je bio konsterniran, kao i većina javnosti u Monarhiji. U Sarajevu „svuda se čuo plač, povici ogorčenja, kletve i krikovi za osvetom“. Došlo je do spontanih demonstracija po Sarajevu protiv Srba u kojima se uništavala imovina kojoj su vlasnici Srbi. Kasnije će Leo Pfefer reći da je on sam zamijetio da su ti demonstranti izišli iz policijske postaje sa parolama i slikama mrtvog prijestolonasljednika, možda i na Potiorekov nagovor.⁸⁶ Nakon nekoliko dana nemira stvar se polako počela smirivati jer su i novine i katolička crkva pozivali na smirenje izgređa protiv pravoslavnih stanovnika Sarajeva i okolice. Potiorek je odmah reagirao uvođenjem prijekog suda na području općine i kotara Sarajevo za sve zločine protiv države (veleizdaja, ustanak, remećenje javnog mira, itd.), teške zločine (umorstva, paleža, razbojstva, itd.), kao i bilo kakvog pomaganja ovih zločina. Odmah se krenulo u istragu.

Glavni istražni sudac u istrazi bio je dr. Leo Pfefer, rodom iz Karlovca, koji je o svojim sjećanjima u istrazi napisao i knjigu.⁸⁷ Prvi razgovor sa još krvavima od batina Principom i Čabrinovićem, Pfefer je imao odmah po uhićenju. Tada se još nije znalo za smrt Franje Ferdinanda i žene mu Sofije. Oba atentatora tvrdila su da su nastupala sama, bez pomagača i znanja drugih.⁸⁸ Na zamisao su došli sami, a oružje su nabavili

⁸⁴ Na istom mjestu.

⁸⁵ Mićanović, str. 83.

⁸⁶ Spahić, str. 13.

⁸⁷ Na istom mjestu.

⁸⁸ Spahić, str. 14.

od jednog nepoznatog četnika u Beogradu. Pfeferu su bili simptomatično isti njihovi odgovori, kao i isto oružje i otrov kojega su popili. Ipak su ispočetka Princip i Čabrinović tvrdili da se ne poznaju.

Preokret je došao kada je policija uhitila Danila Ilića jer je Princip stanovao kod njega neposredno prije atentata. Ilić je ispričao cijelu priču oko priprema i boravka samih atentatora tražeći za sebe samo da ne bude kažnjen najstrožom kaznom. Ilića je mučila grižnja savjest i na suđenju je izjavio da je kriv: „za sve što se dogodilo i što je imalo posljedica, naročito radi posljedica.“ Bojao se posljedica za sebe, ali i za Srbiju.⁸⁹ Prvo ime koje je Ilić odao bilo je ono Trifka Grabeža kojeg je policija uhvatila prilikom legitimiranja u vlaku kojim je bježao iz Sarajeva. Pod slatkim riječima Pfefera odao je ono što nije pod batinama policajaca – gdje je sakrio oružje. Ubrzo su uhapšeni i drugi atentatori i ljudi koji su znali za atentat: Lazar Đukić, Cvjetko Popović, Vaso Čubrilović, Veljko Čubrilović i Miško Jovanović. Iliću želja ipak nije ispunjena pa je osuđen na smrt. Kazna vješanjem izvršena je 3. veljače 1915. zajedno sa Miškom Jovanovićem i Veljkom Čubrilovićem.

Za vrijeme istrage Potiorek je u Beč poslao svoj izvještaj u kojem je svoje propuste i krivnju za atentat nastojao više prebaciti na Srpsku stranu tvrdeći sa su atentatori srpski plaćenici i članovi srpskih tajnih organizacija. Iz Beča je ubrzo poslan posebni povjerenik Wiesner koji je trebao ispitati kojim tokom istraga ide. Pfefer mu je napomenuo da nema govora da je u atentat upletena službena Srbija jer su se atentatori prilikom prelaska granice čak skrivali pred organima vlasti Srbije. I izvještaj sa takvim sadržajem o istrazi poslao je Wiesner iz Sarajeva u službeni Beč 13. srpnja 1914. I u kasnijem suđenju i u ultimatumu Srbiji službeni Beč se nije obazirao na ovu ocjenu već je upletenost Kraljevine Srbije uzimana kao činjenica. Od 12. do 23. listopada 1914. vođena je glavna rasprava protiv Gavrila Principa i drugova pred Okružnim sudom u Sarajevu.⁹⁰

Za aktivno sudjelovanje u atentatu (pružanje pomoći i omogućavanje da se atentat izvrši) osuđeno je sveukupno 25 osoba. Njihovi branitelji bili su najvećim dijelom dodijeljeni po službenoj dužnosti. Neki od branitelja nastojali su (npr. Principov Feldbauer, Čabrinovićev Premužić) se složiti zajedno sa državnim tužiteljem i opisati

⁸⁹ Dedijer, str. 220.

⁹⁰ Na istom mjestu.

svoje branitelje kao žrtve velikosrpske propagande, a branili su paralelno i po trojicu-četvoricu optuženih. Npr. spomenuti Premužić je branio, osim Čabrinovića, Miška Jovanovića, Mitra Kerovića i Branka Zagorca.⁹¹ Najzanimljiviju obranu postavio je branitelj Veljka Čubrilovića, mladi socijalist Rudolf Zistler koji je za atentat proglasio krvim loš položaj BiH u Monarhiji. Zistler je oštro osudio državnog odvjetnika i suca jer postupaju po napatcima vlade a bez dokaza. Atentat i veleizdaju kao pokušaj otrgnuća BiH od Monarhije proglasio je de iure legitimnim jer po ustavu Bosne i Hercegovine „ne spada u državnu savez Austro-Ugarske Monarhije.“⁹² Važno je napomenuti da se glavna skupina atentatora nije uopće branila već su priznavali krivnju, eventualno poput Principa tražeći blagost za ljude s kojima su suđeni.⁹³

Sarajevski atentat započeo je dolaskom Franje Ferdinanda i supruge Sofije u Sarajevo, kada su tamo krenuli posebnim vlakom iz Trsta. Njegova supruga je uvijek bila podčinjena od strane naroda zbog nižeg plemićkog podrijetla, a trijumfalni dolazak u Sarajevo donijelo je smirenje prestolonasljedniku i narodu. Atentat je bio pomno planiran te se čak planirao izvesti i ranije, međutim zbog neprilika posjedovanja oružja od strane Gavrila Principa, isti je čekao najpogodniju priliku za ubojstvo. Primarno planirajući ubojstvo Ferdinanda i supruge otrovom cijanidom, ova opcija mu se nije pokazala kao uspješna pa je pribjegao poznatoj povijesnoj metodi. Sam čin ubojstva učinjen je planirano te su žrtve poginule pogotkom metka. Proveden je cijeli sudski proces koji je rezultirao okrivljavanjem 25 osoba odgovornih za atentat gdje je primarni krivac bio Gavrilo Princip.

Gavrilo Princip rođen je 13. srpnja 1894. u selu Obljaju kod Grahova u velikoj seoskoj obitelji. Otac Petar Princip bio je glava zadruga i lokalni poštara a majka Marija zvana Nana bila je, iako četrnaest godina mlađa od muža, puno energičnija i drugačija u stavovima od svog dobroćudnog, pobožnog i tihog muža. Gavrilo je bio drugo dijete u obitelji. Prvi sin Jovo bio je sedam godina stariji i prošao je put od siromašna kočijaševa pomoćnika do dobrostojećeg čovjeka koji je iznajmio pilanu i kupio dućan u Hadžićima kraj Sarajeva.⁹⁴ Uvijek je vodio računa o svojoj dvojici mlađe braće, Gavrilu i Nikoli, koji je još dvije godine bio mlađi od Gavrila. O Gavrilu kao djetetu ne zna se baš puno, ali svi pisci govore kako je volio puno čitati i da, iako slabe

⁹¹ Na istom mjestu.

⁹² Bogičević, Vojislav, *Mlada Bosna – Pisma i prilozima*, Svjetlost, Sarajevo, 1954. str. 60.

⁹³ Na istom mjestu.

⁹⁴ Venner, str. 92.

konstitucije, miran i povučen, u nekim stvarima znao je biti izrazito energičan. Kao maloga otac ga je naumio dati u Monarhijsku kadetsku školu, da dijete postane poslušan časnik i osigura za sebe kakvu-takvu buduću egzistenciju.

Za vrijeme svog isprekidanog školovanja polako se formira mišljenje koje će obilježiti, ne samo njega, već, u glavnim crtama, i ostatak atentatora. Postaje pristaša jugoslavizma, tj. potrebe stvaranja posebne države Južnih Slavena pa se čak sam u istrazi deklarira kao «nacionalista Jugoslaven». Na Srbiju Princip gleda kao na Piemonte koji će povesti borbu Južnoslavenskih naroda. Nadalje Principa će obilježiti i anarhizam (iako ne toliko izražen kao kod Čabrinovića), ateizam i osjećaj intelektualne neshvaćenosti. Njegovi kolege su ga opisivale kao pasioniranog čitača svega što mu dođe pod ruku, dobrog igrača biljara i strastvenog u raspravama, osobito u beogradskim kafićima, gdje bi sa sumišljenicima česta tema bila rušenje Monarhije. Gavrilo Princip osuđen zbog atentata na 20 godina teške tamnice.⁹⁵ Umro je u tamnici u Terezinu (Češka), nakon teškog tamnovanja u kojem mu je zbog gangrene čak odsječena ruka, 28. travnja 1918. Prema nekim izjavama njegovih čuvara pod kraj života Princip je shrvan tuberkulozom koju je zaradio prije tamnovanja čak u polusvjesnom stanju molio oprost za svoje djelo, dok su drugi tvrdili da je to laž i da se Princip nikada nije pokajao.⁹⁶

Nedeljko Čabrinović rođen je u Sarajevu 20. siječnja 1895. Čabrinovićev otac bio je vlasnik jedne manje kavane u Sarajevu koji je često surađivao sa vlastima a u osobnom životu bio je dosta okrutan (bar prema Nedeljkovim riječima) prema svojoj ženi i devetoro djece od kojih je Nedeljko bio najstariji. Iako dosta bistar kao dijete otac mu ne dozvoljava upis u gimnaziju nego se školuje za razna zanimanja kao trgovac, bravar, a na kraju nalazi donekle svoj smisao u poslu štamparskog pripravnika. Kao tipografski radnik radi u Sarajevu, Novom Sadu, Šidu (Socijalistička štamparija), Beogradu (štamparija lista „Anarhista“), Trstu, pa se vraća u Sarajevo. Zbog sudjelovanja u štrajku 1912. godine optužen je za uništavanje opreme drugih tiskara i protjeran iz Sarajeva na pet godina te tada odlazi u Beograd i upoznaje se sa Principom. Kazna je nakon nekog vremena ipak povučena. O njegovom karakteru treba reći da je također dosta povučen, boležljiv i intelektualno neshvaćen. Po uvjerenju bio je anarhista (ali ni nacionalni ni socijalni – ne vjeruje ni Karađorđevićima

⁹⁵ Na istom mjestu.

⁹⁶ Jovanović Nebojša, Nikolić Kosta, str. 120.

ni marksistima). Pasionirani je sakupljač knjiga (osobito anarhističkih). Jednu od najboljih ocijeni njegova duha dao je Princip u izjavi tijekom ispitivanja: „Veoma je lakovjeran i u svakom čovjeku vidi svog prijatelja.“ Svoje stavove u suđenju je opisao kao anarhističke, za razliku od svojih drugova koje je okarakterizirao kao „radikalne nacionaliste“,

Osuđen je na 20 godina teške tamnice (zloglasni Terezin) gdje je ubrzo umro 21. siječnja 1916.⁹⁷ Trifko Grabež rođen je 13. lipnja 1985. u Palama kraj Sarajeva. Sa Principom se upoznao u Beogradu gdje su išli u istu gimnaziju i čak dijelili stan. Uz Čabrinovića i Principa sačinjavao je originalnu trojku atentatora na Franju Ferdinanda. Iako je bio na početku oduševljen idejom atentata kad se došlo do čina, on nije sudjelovao. Uхваćen je u pokušaju bijega i osuđen (kao i Princip i Čabrinović) na 20 godina Terezina, gdje je i umro 21. listopada 1916.⁹⁸ U ovom poglavlju se govori o atentatu konkretizirajući probleme i imena osoba koji su sudjelovali u njemu. Pokazuje se da je velikosrpski mit i dalje stvaran što dokazuje Sarajevski atentat.

5. Posljedice Sarajevskog Atentata

Posljedice Sarajevskog atentata su bile katastrofalne i dalekosežne. Povijest ih je zabilježila kao jedan od uzroka izbijanja Prvog svjetskog rata. Zna se da je prije toga bila *Srpanjska kriza* gdje su se velesile grupirale jedne protiv drugih a Sarajevski atentat je Austro-Ugarskoj došao kao izgovor da objavi rat Srbiji.⁹⁹ Iskra koja će napokon zapaliti fitilj napetosti u Europi dogodila se 28. lipnja 2014. u Sarajevu ubojstvom austro-ugarskog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda.¹⁰⁰ o kojem je već bilo govora u prethodnom poglavlju. Austro-Ugarska je, s razlogom, glavnog inicijatora atentata pronašla u Srbiji. Atentat je shvaćen kao još jedan u nizu izazova koje je Srbija bacala pred Monarhiju s ciljem da prisvoji njezina južnoslavenska područja. Ovaj incident bio je kap koja je prelila čašu za austro-ugarske državnike, odlučilo se problem Srbije riješiti vojnim putem.¹⁰¹ Opasnost je bila Rusija koja se mogla uključiti u rat.

⁹⁷ Jovanović Nebojša, Nikolić Kosta, str. 130.

⁹⁸ Bogićević, Vojislav, *Sarajevski atentat – Pisma i saopštenja*, Svjetlost, Sarajevo, 1965. str. 100.

⁹⁹ Meyer Gerald J., *Svijet se ruši: povijest o Velikom ratu 1914 – 1918*, Verbum, Beograd, 2015. str. 130.

¹⁰⁰ Stevenson, David, *1914.-1918. Povijest Prvog svjetskog rata*, Fraktura, Zagreb, 2014., str. 47.

¹⁰¹ Mombauer, str. 31.

Presudnu ulogu u nastavku obračuna odigrala je Njemačka jer je u obliku takozvanog „bianco čeka“ dala bezrezervnu podršku Austriji u njezinim planovima i obećala zaštitu od Rusije.

Nijemci i Austrijanci time nisu htjeli izazvati opći rat, no htjeli su sukob sa Srbijom kako bi pokazali svoju snagu i položaj, pritom svjesno riskirajući.¹⁰² Ne reagirati na ovu provokaciju značilo je za njih priznati slabost i bez borbe postati sekundarne, manje važne sile. Nije ovo bio ni prvi, a zasigurno ne bi bio ni posljednji puta da su velike sile riskirale rat. No do trenutka Srpanjske krize situacija se tako razvila da je ovo bio jedan rizik previše.¹⁰³ Velik dio državnika bio je uvjeren da je rat neminovan pa je njegovo riskiranje bio prihvatljiv ulog, ali i blef na koji su svi ovaj puta pristali.

Tvrdoća stajališta i neprihvatljivost kompromisa osim kod Austrije i Njemačke doći će do izražaja i kod Rusije. Smatrajući da bi daljnje popuštanje značilo gubitak moći i pretvaranje u drugorazrednu silu, ruski car Nikola II. i njegovi ministri odlučili su poduprijeti Srbiju bez obzira na opasnosti.¹⁰⁴ Nakon što je Austrija predala Srpanjski ultimatum Srbiji, Rusija je započela s ograničenom mobilizacijom i prije srpskog odgovora. Teško je govoriti da je time Rusija izazivala rat, vjerojatnije je tek da je davala podršku svojoj saveznicu i pritom riskirala rat jednako kao i Njemačka i Austrija.¹⁰⁵ Međutim ona je povisila uloge, pokrenula je vojsku protiv druge velike sile. Iako niti jedna sila možda nije zagovarala rat, nitko ga više nije htio spriječiti. Pokretanje mobilizacije primoralo je vojne krugove da krenu u realizaciju svojih ratnih planova. Sve velike sile imale su ratne planove kako će reagirati u slučaju izbijanja rata.¹⁰⁶ Najopasniji od njih je bio onaj njemački. Zbog okruženosti neprijateljima Nijemci su razvili takozvani Schlifenov plan koji se temeljio na brznoj pobjedi Njemačke nad Francuskom.¹⁰⁷

Nijemci bi za to imali vremena koliko treba Rusiji da se mobilizira, odnosno oko šest tjedana, što znači da je svaki dan bitan. Ako bi Rusija bila ranije spremna za rat

¹⁰² Mombauer, str. 32.

¹⁰³ Winter, Jay Murray, *The Cambridge History of the First World War*, Cambridge, 2014., str. 25.

¹⁰⁴ Rauchensteiner, Manfred, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914–1918.*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2019., str. 77.

¹⁰⁵ Popović, Cvjetko, *Oko Sarajevskog atentata – Kritički osvrti i napomene*, Svjetlost, Sarajevo, 1969., str. 89.

¹⁰⁶ Trišić, Nikola Đ., *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960., str. 43.

¹⁰⁷ Na istom mjestu.

to bi ugrozilo zemlju i praktički poništilo njemačke planove.¹⁰⁸ Zbog ovakvog plana njemački vojni vrh nije mogao dozvoliti preranu rusku mobilizaciju i nakon što je ona proglašena pojačali su pritisak na vladu da se krene u rat dok se još stigne. Čvrsti vojni planovi i pritisak od strane vojnog vrha najviše su onesposobili diplomatska rješenja koja su pokušavala smiriti krizu.¹⁰⁹ Situacija se još više pogoršala nakon što je Srbija tek djelomično prihvatila austrijski ultimatum jer je to potaknulo Austriju da joj 28. srpnja objavi rat. Započeo je lokalni rat.¹¹⁰

Usprkos razvoju događaja, diplomacija svih suprotstavljenih zemalja nije prestajala raditi i u narednim danima. Diplomatska rješenja nudila su se iz britanskih, ruskih, pa čak i iz njemačkih krugova. Velike sile čak su pokušavale obuzdavati jedna drugu i ograničiti postupke da ne provociraju daljnju eskalaciju¹¹¹. Ta činjenica pokazuje da opći rat nije bio želja ni jedne strane, a da je još manje bio planiran. Ipak, njemački i austrijski vojni krugovi potkopavali su ove prijedloge, a konačni smrtni udarac diplomaciji zadala je Rusija kada je 30. srpnja proglasila opću mobilizaciju.¹¹² Nijemci više nisu mogli čekati, posljednjim polovičnim pokušajem izdali su Rusiji ultimatum o obustavi mobilizacija, ali su znali da će on biti odbijen. Zato je Njemačka 1. kolovoza objavila rat Rusiji što je aktiviralo sustav saveza.¹¹³ Francuska se mobilizirala pa je Njemačka i njoj objavila rat, a nakon što je povrijeđena neutralnost Belgije u rat se uključila i Velika Britanija. Dva velika vojna saveza odlučila su svoje sukobe riješiti ratom, a taj rat će se pokazati strašnim i dovest će do raspada i slabljenja svih svojih sudionika.¹¹⁴

¹⁰⁸ Mombauer, str. 31.

¹⁰⁹ Mombauer, str. 32.

¹¹⁰ Na istom mjestu.

¹¹¹ Trišić, str. 47.

¹¹² Meyer Gerald, str. 130.

¹¹³ Mombauer, str. 34.

¹¹⁴ Na istom mjestu.

Zaključak

Kao što možemo zaključiti Sarajevski atentat je opširna i iscrpljujuća tematika koja fascinira i današnje povjesničare i znanstvenike ovoga vremena. Mnogo je različitih pogleda na taj fenomen ubojstva austrougarskog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove trudne supruge princeze Sofije Chotek koji se odigrao 1914. u glavnom gradu Bosne i Hercegovine- Sarajevu.

Različite su interpretacije toga atentata, dok netko slavi Gavrila Principa kao „junaka“ (pretežno srpska historiografija) za druge je on „terorist“. Ono što se svakako može zaključiti iz ovog rada jeste činjenica da je atentat na Franju Ferdinanda otvorio novu stranicu, ne samo jugoistočne Europe, nego i svjetske povijesti. Ogroman značaj za ovo su imali organizacija „Mlade Bosne“ i njeni članovi na čelu sa Gavrilom Principom. Ovdje po tko zna koji puta možemo doći do zaključka kolike su aspiracije prema Bosni imali vladajući i politički krugovi Srbije, a ovdje mislim na težnju da pripoje Bosnu, i na taj način ostvare svoju „Velikosrpsku ideju“. Ali ne možemo ovdje samo govoriti o Srbiji kao faktoru koji je utjecao na razvoj tadašnje politike na Balkanu, nego se moramo osvrnuti i na dvojnu monarhiju Austro-Ugarsku. Ona je također odigrala veliku ulogu za važnija politička događanja na ovim prostorima, zajedno s drugim europskim velesilama. Sve ove tenzije i sukobi između Srbije i Austro-Ugarske su doživjele vrhunac atentatom, koji je imao široke posljedice, i koji je ujedno bio uvertira u jedan veliki fenomen svjetskih razmjera, a taj fenomen je poznat kao Prvi Svjetski rat.

Sažetak

Aneksijskom krizom 1908. Austro-Ugarska je Bosnu i Hercegovinu anektirala sebi da bude dio AU monarhije. Taj čin je izazvao ljutnju i revolt kod Srba u Srbiji i Bosni i Hercegovini. U Srbiji je pripajanje izazvalo veliku zabrinutost, jer se osjećalo da Austrija time učvršćuje svoj položaj na Balkanu. Tako je ugrožavala sve nade u stvaranje buduće velikosrpske države. Srbi nikad se nisu pomirili st ime a to ćemo još vidjeti i u Balkanskim ratovima. U Balkanskim ratovima Austrougarska je podupirala Južnoslavenske narode na Balkanu da se oslobode od osmanlija. Godine 1911. Dimitrijević je sa svojim drugovima osnovao tajno udruženje "Ujedinjenje ili smrt", poznato pod imenom "Crna ruka". Cilj organizacije je bio da pripremi i u pogodnom trenutku podigne revoluciju u svrhu rušenja Austro-Ugarske monarhije i stvaranja Velike Srbije. On je ujedno i kontrolirao ekstremističku organizaciju "Mlada Bosna", koja je izvršila atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda.

Gavrilo Princip u ljeto 1914. godine pucanjem iz svog pištolja, sa dva metka, smrtno ranio Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju Chotek. To je bio Sarajevski Atentat koji će postati povod Prvom svjetskom ratu. Nakon tog atentata slijedila je Srpanjska kriza. To je naziv za diplomatsku krizu koja je trajala od 28. lipnja do 8. kolovoza 1914. godine. Diplomatska kriza uslijedila je kao posljedica atentata na austro-ugarskog cara Franju Ferdinanda u Sarajevu, koji je počinio jugoslavenski terorist Gavrilo Princip, zbog čega je došlo do burnih diplomatskih i političkih reakcija između Austro-ugarske i Kraljevine Srbije.

Ključne riječi: *Aneksijska kriza, Austrougarska Monarhija, Crna Ruka, Mlada Bosna, Gavrilo Princip, Franjo Ferdinand, Srpanjska kriza*

Abstract

THE SARAJEVO ASSASSINATION OF ARCHDUKE FRANZ FERDINAND AS AN INTRODUCTION TO THE FIRST WORLD WAR

With the annexation crisis of 1908, Austria-Hungary annexed Bosnia and Herzegovina to be part of the AU monarchy. The act provoked anger and revolt among Serbs in Serbia and Bosnia and Herzegovina. In Serbia, the annexation caused great concern, because it was felt that Austria was strengthening its position in the Balkans. Thus, it endangered all hopes for the creation of a future Greater Serbia state. The Serbs never reconciled, and we will see that in the Balkan wars.

In the Balkan wars, Austria-Hungary supported the South Slavic peoples in the Balkans to get rid of the Ottomans. In 1911, Dimitrijević and his friends founded the secret association "Unification or Death", known as the "Black Hand". The goal of the organization was to prepare and at the right time raise a revolution for the purpose of overthrowing the Austro-Hungarian monarchy and creating a Greater Serbia. He also controlled the extremist organization "Young Bosnia", which assassinated the Austro-Hungarian heir to the throne Franz Ferdinand. In the summer of 1914, Gavrilo Princip fatally wounded Franjo Ferdinand and his wife Sofia Chotek with a shot from his pistol, with two bullets. It was the Sarajevo Assassination that would become the occasion of the First World War. The assassination was followed by the July crisis. It is the name for the diplomatic crisis that lasted from June 28 to August 8, 1914. The diplomatic crisis followed as a result of the assassination of the Austro-Hungarian Emperor Franjo Ferdinand in Sarajevo, committed by the Yugoslav terrorist Gavrilo Princip, which led to violent diplomatic and political reactions between Austro-Hungary and the Kingdom of Serbia.

Keywords: Annexation Crisis, Austro-Hungarian Monarchy, Black Hand, Young Bosnia, Gavrilo Princip, Franc Ferdinand, July Crisis

Bibliografija:

1. Bogičević, Vojislav, „Mlada Bosna – Pisma i prilozi“, Svjetlost, Sarajevo, 1954.
2. Dedijer, Vladimir, „Sarajevo 1914“ , Prosveta, Beograd, 1978.
3. Dukovski, Darko, „Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, I. dio,(1800.-1914.)“, Alinea, Zagreb, 2005.
4. Galkin, Zubok, Notović, Hvastov, „Povijest novog vijeka 1870.-1918.“ ,Školska i pedagoška izdanja nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1946.
5. Horvat, Josip, „Prvi svjetski rat“, Stvarnost, Zagreb, 1967.
6. Jakovina, Tvrtko, „Trenutci katarze - Prijelomni događaji XX. stoljeća“, Fraktura, Zagreb, 2013.
7. Jovanović Nebojša, Nikolić Kosta, „Prvi svjetski rat Dvostrani leksikon- Hrvatski i Srpski pogled“, naklada Pavičić, Zagreb, 2016.
8. Kardum, Livia, „ Suton stare Europe – Europska diplomacija i Prvi svjetski rat“, Golden marketing, Zagreb, 2009.
9. MacKenzie, David, „Apis – čovjek koji je izazvao Prvi svjetski rat“, Profil, Zagreb, 2014.
10. Meyer Gerald J., „Svijet se ruši: povijest o Velikom ratu 1914 – 1918“, Verbum, Beograd, 2015.
11. Mombauer, Annika, „Uzroci Prvog svjetskog rata: Kontroverze i Konsenzus“, Ljevak, Zagreb, 2014.
12. Mićanović, Slavko, „ Sarajevski Atentat“ , Stvarnost, Zagreb, 1965.
13. Novaković Jelica, Peters Sven, „Posledice jednog pucnja“, izdavač- Clio, Beograd, 2015.
14. Renouvin, Pierre, , „Europska kriza i Prvi svjetski rat“, Golden marketing, Zagreb, 2008.
15. Rauchensteiner, Manfred, „ Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914–1918.“ , Matica Hrvatska, Zagreb, 2019.

16. Pavlović Stevan, „Istorija Balkana 1804.- 1945.“ , izdavač- Clio, Beograd, 2004.
17. Popović, Cvjetko, „Oko Sarajevskog atentata – Kritički osvrti i napomene“, Svjetlost, Sarajevo, 1969.
18. Spahić, Muamer, „Sarajevski atentat“, izdavač- Vrijeme, Sarajevo, 2015.
19. Stevenson, David, „1914.-1918. Povijest Prvog svjetskog rata“ , Fraktura, Zagreb, 2014.
20. Venner, Dominique, „Povijest terorizma“, Alfa, Zagreb, 2005.
21. Savić, Marković, Štedimlija, „Zavjere protiv svjetskog mira“, Alfa, Zagreb, 2005.
22. Slipčević, Fuad, „Bosna i Hercegovina – Od Berlinskog kongresa do kraja Prvog svjetskog rata“, Zagreb, 1954.
23. Trišić, Nikola Đ., „Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka“, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960.
24. Taylor, A.J.P., „Borba za prevlast u Europi 1848.-1918“., Veselin Masleša“, Sarajevo, 1968.
25. Winter Jay Murray „History of the First World War,“ Cambridge, 2014.